

УДК 378.4.018.522(045)

Воєвутко Н. Ю.*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано такі тенденції сучасної університетської освіти України: інформатизація, демократизація, інтеграція і координація, інтернаціоналізація і транснаціоналізація, інструменталізація, комерціалізація, стандартизація.

Ключові слова: вища освіта України, тенденції сучасної університетської освіти.

На сучасному етапі державності нашої країни все більшої актуальності набуває питання про формування засад інформаційного суспільства, нарощування його інтелектуального потенціалу, створення сучасного українського інтелектуально-духовного середовища [4]. Суттєву роль при вирішенні цього питання відіграє освіта, адже саме вона впливає на духовні і моральні пріоритети особистості, на ментальний і культурний простір соціуму; зокрема, велика частка у виконанні соціального замовлення виконується вищою освітою, яка формує інтелектуальну еліту суспільства. З іншого боку, освіта підпадає під впливи процесів, що відбуваються в суспільстві: саме вони формують її специфіку і, зрештою, ведуть до її реформування. Разом з тим, як наголошує Н. Наливайко, освіта – система високо інерційна, з тривалим циклом відтворення і, як наслідок, консервативна. Реформа тут дає позитивні результати далеко не завжди, революція – практично ніколи [5, с. 13]. Одже, унаслідок зовнішніх впливів та внутрішніх реформ у системі освіти формуються і проявляються певні тенденції, відстеження яких необхідне для прогнозування її подальшого розвитку і можливостей, аналізу недоліків та прорахунку необхідних коректив. Тому об'єктом нашого дослідження є система вищої освіти України, а предметом визначено сучасні тенденції української університетської освіти.

Вивченню аспектів даної проблеми присвячена низка робіт, в яких досліджено специфіку управління сучасною освітою (Н. Наливайко, 2007), університетську організацію в контексті трансформаційних процесів (Н. Тарапатова, 2007), проблеми модернізації освіти України в контексті Болонського процесу (І. Удовиченко, 2007), питання стандартизації вищої освіти в сучасній філософії освіти (С. Терепицій, 2008), пов'язані з глобалізацією проблеми освіти (Л. Гаєвська, 2010), питання якості освіти як запоруки вдалого реформування вищої школи України (С. Домбровська, 2011), розвиток університетської освіти в умовах глобалізації (Є. Суліма, 2011), інтернаціоналізацію суспільства (К. Балабанов, 2011).

У наукових працях досліджені окремі питання адаптації вищої освіти до нових умов і потреб, наслідки реформування, проблеми інтеграції в Болонський процес, зміни у системі університетської освіти, зумовлені зовнішніми впливами, виокремлено деякі тенденції розвитку вищої освіти. Тому наше дослідження має за мету проаналізувати тенденції сучасної університетської освіти в умовах соціально-економічного розвитку України.

Сучасні загальноосвітні цивілізаційні тенденції розвитку здійснюють системоутворюючий вплив на розвиток освіти у світі, а разом з цим – і в Україні.

Перша тенденція – посилення процесу глобалізації економіки, взаємозв'язку і взаємозалежності держав світу – обумовлена розвитком науки, технологій, виробництва. Особливо інтенсивний розвиток інформаційних технологій веде до формування загального світового економічного простору і до активного обміну результатами матеріальної і духовної діяльності. Взагалі вважається, що винахід інформаційних технологій являє собою третю глобальну революцію в розвитку людства (після появи писемності та винаходу книгодрукування).

Друга загальносвітова цивілізаційна тенденція – формування сприятливих умов для індивідуального розвитку особистості, її самореалізації в світі – обумовлена першою (глобалізацією), зокрема, зростаючою доступністю інформації завдяки швидкому розвитку та

поширенню інформаційних технологій, активізації міжнародного співробітництва, активному діалогу культур.

Взаємовплив цих обох тенденцій – посилення процесу глобалізації та сприяння розвитку індивідуальності – визначає специфіку сучасної освіти у світі. В основі глобалізації, як зазначає Н. Наливайко, лежать геополітичні та соціально-економічні інтереси розвинутих країн. Процес глобалізації неперервний у часі і захоплює весь спектр соціально-економічних інститутів усіх країн, динаміку їх розвитку. І особлива роль тут належить освіті, яка є фактором, що допомагає вписатися в глобалізаційні питання, йти в ногу з часом, не втрачаючи національної специфіки і досвіду [5, с. 7]. Глобалізація в освіті веде до зростання мобільності вищої освіти, уніфікації навчальних програм і методик, поширення дистанційного навчання. Світові глобалізаційні процеси стають рушійним фактором трансформації традиційної системи освіти, внаслідок чого набувають розвитку певні тенденції: інформатизація, демократизація, інтеграція, координація, інтернаціоналізація, транснаціоналізація, інструменталізація, комерціалізація, стандартизація [3].

На думку Є. Суліми, у сучасних соціально-економічних умовах розвитку України університетська освіта і наука потребують вирішення таких питань: інтернаціоналізації вищої освіти, розвитку транснаціональної освіти, забезпечення якості університетської освіти, що відповідає міжнародним вимогам, активізації міжнародного співробітництва тощо [6, с. 26].

Однак у світі відбувається інтернаціоналізація освіти не тільки за змістом, а й за методами навчання і організаційними формами. За визначенням К. Балабанова, інтернаціоналізація освіти – це багатогранний процес, складовими якого є й індивідуальна мобільність студентів та професорсько-викладацького складу, інституційна мобільність на рівні міжнародних освітніх стандартів, інституційне партнерство через освітні альянси та консорціуми [1, с. 7].

Зауважимо, що світове зростання попиту на вищу освіту веде до глобалізації ринку освітніх послуг, що сприяє процесу транснаціоналізації освіти та активізації міжцивілізаційного діалогу. В сучасних умовах соціально-економічного розвитку України вищими навчальними закладами освіти накопичено великий досвід міжнародного співробітництва, що дозволяє українській освіті активно інтегрувати до європейського та світового простору. У руслі поглиблення інтеграційних процесів і розвитку міжнародного розподілу праці стає нагальним проведення країнами спільної освітньої політики, пристосування національних систем підготовки кадрів до кардинально змінених умов світового ринку, до існуючої в його найбільш динамічних сегментах професійно-кваліфікаційної структури робочої сили [3].

Одним із інструментів інтеграції в Європу, на думку І. Удовиченко, є Болонський процес, де були започатковані ініціативи щодо формування спільного освітнього і наукового простору, розробки єдиних критеріїв і стандартів у цій сфері. Він має дві складові: формування співдружності провідних європейських університетів відповідно до принципів, викладених у Великій Хартії, та об'єднання національних систем освіти і науки в європейський простір з єдиними вимогами, критеріями і стандартами. Ключова позиція реформування: Болонські вимоги – це не уніфікація вищої освіти в Європі, а широкий доступ до багатоманітності освітніх і культурних надбань європейських держав [9]. Приєднання України до Болонського процесу внесло ряд модернізаційних змін до системи вищої освіти, що продовжує стратегію інтеграції держави в європейський і світовий освітній простір.

Внаслідок демократизації та інтернаціоналізації освіта стає інструментом взаємопроникнення не лише знань і технологій, а й капіталу, інструментом боротьби за ринок, вирішення геополітичних завдань, тобто відбувається процес інструменталізації освіти. На думку С. Домбровської, економічні аспекти, пов'язані з державним регулюванням вищої освіти та наданням її послуг у ринкових умовах, майже не привертають достатньої уваги дослідників, незважаючи на те, що вона формує та відтворює інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства. Усе частіше використовується поняття “глобальний ринок освітніх послуг” як якісно новий процес, що проявляється в розвитку міжнародних зв'язків у сфері підготовки кадрів [3].

Посилення конкурентоспроможності національних систем освіти призвело до підвищення внутрішньо-національного конкурування та до початку якісних змін у сфері освіти. Наприклад, зміна відносин «університет – держава» сприяла комерціалізації державної освіти [7, с. 10].

Останнім часом дослідники трансформаційних процесів у галузі освіти (І. Гавриленко, О. Скідін, М. Лукашевич, Н. Тарапатова) наголошують на загальноосвітній тенденції трансформації організаційної моделі університетів від моделі класичного університету, тобто культурної інституції (її іноді називають колегіальною моделлю або моделлю дослідницького університету), до університету як організації, що надає освітянські послуги (яку також визначають як управлінську або навіть підприємницьку модель). Н. Тарапатова пов'язує такий перехід із сучасними соціальними трансформаціями, серед яких кількісно-якісні зміни студентської когорти, загальне зростання попиту на вищу освіту, урізноманітнення освітніх вимог до університету з боку майбутніх вступників, посилення ринкового впливу на сферу освіти [7, с. 3]. Дослідниця також наголошує на такій сучасній соціально-економічній тенденції як інструменталізація освіти, тобто перетворення її на товар. Виникнення цієї тенденції вона пов'язує із трансформацією статусно-рольових позицій студентів в університетській організації у напрямку збільшення їх впливу у зв'язку із комерціалізацією сфери освіти.

Н. Тарапатовою виявлено, що тенденція до комерціалізації університетських організацій в Україні збігається з аналогічними тенденціями розвитку університетів в інших країнах, що дає підстави кваліфікувати українські університетські організації як такі, що перебувають на шляху поступового перетворення із адміністративних органів держави (з орієнтацією на держзамовлення) на соціальні організації особливого типу – освітні корпорації (з орієнтацією на освітній ринок і споживачів освітніх послуг) [7, с. 8].

Однією із провідних тенденцій розвитку сучасної вищої освіти як в Україні так і за її межами є стандартизація. На думку С. Терепишого, розглядаючи причини підвищеної уваги до стандартизації вищої освіти варто зазначити, що основною серед них є наявність протиріч як в самій системі вищої освіти, так і між вищою освітою та іншими суспільними сферами, зокрема науковою сферою та сферою праці. Невідповідність між запитом суспільства та реальним станом системи вищої освіти, швидка комерціалізація вищої освіти, наростання регіональних і галузевих відмінностей, зростання кількості різних форм отримання вищої освіти, плюралізм освітніх технологій – все це неминуче веде до збільшення ентропії (хаосу) в освіті, і як наслідок до дезадаптації споживачів освітніх послуг. Практика показує, що хаос у системі вищої освіти породжує зниження якості освітніх послуг та не дозволяє забезпечити рівний доступ до вищої освіти. Стандартизація вищої освіти постає як важливий філософсько-освітній та соціально-культурний феномен у відповідь на замовлення суспільства щодо впорядкування розмаїття способів, форм, технологій і методів у системі вищої освіти. Завдяки стандартизації сфера освіти стає більш зрозумілою і прозорою для інших суспільних сфер. Висока освіченість, уміння вчитися упродовж усього життя, стають необхідною умовою прогресивного розвитку як окремих індивідів, так і цілих суспільств. Стандартизація вищої освіти покликана забезпечити рівний доступ кожного до гідних умов життя, реалізуючи прагнення людства до високих принципів гуманності [8].

Разом з цим, глобалізація в освіті, як і в інших галузях є об'єктивним, але далеко неоднозначним процесом. Його головна небезпека вбачається дослідниками в тому, що «замість єдності в багатоманітності і розширення освітніх можливостей можна одержати сумну уніфікацію, одноманітність і втрату самобутнього творчого потенціалу національних (регіональних) освітніх систем» [2]. Одночасно із загальноосвітніми впливами, розвиток освіти в окремо взятій країні зумовлюється національною та державною традицією. Так, в Україні розвиток освіти спирається на здобутки національної педагогіки та базується на концепції побудови незалежної демократичної держави, яка заснована на державних пріоритетах: доступ до освітньої і професійної підготовки всіх, хто має необхідні здібності, мотивацію і адекватну підготовку; використання освіти і професійної підготовки для захисту соціальних інтересів

суспільства і стратифікації його членів за ролями і статусами; зменшення монопольних прав держави в освітній сфері за рахунок створення на рівноправній основі недержавних навчально-виховних, професійно-технічних і навчальних закладів, формування багатоваріантної інвестиційної політики у сфері освіти.

Світові глобалізаційні соціально-економічні та політичні суспільні зміни, входження України у світове суспільство, зміцнення державності зумовлюють модернізаційні трансформації в системі вищої освіти. Таким чином, в сучасній українській університетській освіті простежуються такі тенденції: інформатизація, демократизація, інтеграція і координація, інтернаціоналізація і транснаціоналізація, інструменталізація, комерціалізація, стандартизація.

Перспективи подальших пошуків бачимо у відстеженні новітніх світових освітніх тенденцій з метою прогнозування їхнього можливого впливу на систему вищої освіти України.

Список використаних джерел

1. Балабанов К. Міжнародна діяльність Маріупольського державного університету: досвід впровадження інноваційної моделі / К. Балабанов // Педагогічний процес: теорія і практика: збірник наукових праць / [за ред. чл.-кор. НАПН України С.О. Сисоєвої]. – Київ : Вид-во «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2011. – Вип. 1. – С. 6 – 17.
2. Гаєвська Л. Глобалізація і проблеми освіти / Л. Гаєвська // Наукова інтернет-конференція «Соціум. Наука. Культура. (26 – 28 січня 2010 р.)». – Київ, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/kandprednauk-gaevska-la-globalizatsiya-i-problemi-osviti/>.
3. Домбровська С. Якість освіти як одна із запорок вдалого державного реформування вищої школи України / С. Домбровська // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2011. – № 1 (39). – 436 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-1/index.html>.
4. Кульчицький С., Парахонський Б. / Трансформаційні процеси в українському суспільстві: стан та перспективи // Україна і Росія в історичній ретроспективі: Новітній український державотворчий процес / С. Кульчицький, Б. Парахонський / за ред. В. М. Литвина. – К. : Наук. думка, 2004. – Т. 3. – 327 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pulib.if.ua/part/11442>.
5. Наливайко Н. К вопросу о специфике управления современным образованием // Н. Наливайко // Матеріали міжнародної наукової конференції «Менеджмент за умов трансформаційних інновацій: виклики, реформи, досягнення» (10 – 12 травня 2007) – Суми, 2007 р. – Ч. II. – С. 6 – 13.
6. Суліма Є. Розвиток університетської освіти в умовах глобалізації / Є. Суліма // Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Наука та освіта в сучасному університеті в контексті міжнародного співробітництва» (23 – 25 травня) / За заг. ред. К. Балабанова. – Маріуполь, 2011. – С. 23 – 27.
7. Тарапатова Н. Університетська організація в контексті трансформаційних процесів: Автореферат дис... канд. соціол. наук: 22.00.04 / Наталія Миколаївна Тарапатова // Київський національний ун-т ім. Т.Г.Шевченка. – К., 2007. – 17 с.
8. Терепищій С. Деякі питання стандартизації вищої освіти в сучасній філософії освіти / С. Терепищій // Міжнародна науково-практична конференція «Простір гуманітарної комунікації» (19.10.2008) Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iifpo.pp.net.ua/publ/11-1-0-105>
9. Удовиченко І. Проблеми модернізації освіти України в контексті Болонського процесу / І. Удовиченко // Матеріали міжнародної наукової конференції «Менеджмент за умов трансформаційних інновацій: виклики, реформи, досягнення» (10 – 12 травня 2007) – Суми, 2007 р. – Ч. II. – С. 70 – 73.

The article analyzes such tendencies of modern university education in Ukraine as informatization and democratization, integration and coordination, internationalization and transnationalization, instrumentalization, commercialization, standardization.

Key words: higher education in Ukraine, tendencies of modern university education.